

રાષ્ટ્રીય ગીત

યાને

દેશભક્તિનાં કાવ્યો.

કર્તા

“મસ્ત-મર્ણિ”

તે

મણિભાઈ હરિભાઈ દેસાઈ.

સૌલ એજન્ટ:

જીવનલાલ અમરશી મહેતા:—અમદાવાદ.

કિસ્મત દસ ગ્રાન્તા.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૌપીરાઝિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક. ૭૭૭૦ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ૨૧ હૃદય ગીત

વિષય ૬-૧૪

राष्ट्रीयगीत.

राष्ट्रीयगीत

याने

देशभक्तिनां काव्ये.

लेखक अने प्रकाशक:—‘ भरत-भण्डि ’

ते

भण्डिभाई हरिभाई देशाई

हालर—बलसाड.

एतावज्जन्मसाफल्यं यदनायत्तवृत्तिता ।
ये पराधीनतां यातास्ते वै जीवन्ति के मृताः ॥
दित.

प्रथमावृत्ति—५००.

सं. १९७४.

ई. स. १९१८.

किम्मत ०-१०-०

૭૭૭૭

[સર્વ પ્રકારના હક્ક પ્રકાશકને સ્વાધીન છે.]

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
૧૯૩૭
ગુજરાત કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ

અમરાવાદ—બી “ હાયમંડ ન્યુબિલી ” પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં
પરીખ દેવીદાસે છગનેલાલે છાપ્યું.

પ્રકાશકની વિજ્ઞાપના.

ચાલુ મહાત્મ વિગ્રહને સીધે વધી પડેલી મોંઘવારી, અને પ્રથમથીજ ગુર્જરજનસમૂહની સાહિત્યપ્રત્યે મન્દગતિ હોવાથી પુસ્તકો બહાર પાડતાં પડેલાં ઘણા વિચાર કરવો પડે છે. ઉત્તમ પુસ્તકોની આવૃત્તિ અપતાં પણ લગભગ ઘણાં વર્ષો નિકળી જાય છે. એવી સ્થિતિમાં આવાં સાહસો ખેડવાં પ્રતિકૂળ હોવા છતાં નિઃસ્વાર્થ સેવાની ઉડી લાગણી કાર્યરૂપે પ્રગટ થાય છે.

‘બુકસેલરો’ને પુસ્તકો વેચતાં જો કે દેખીતો ફાયદો લેખકને જણાય છે પણ તે જનસમાજ માટે ઘણો મેઘિા છે. આથી તેઓ પોતાની મરજી પ્રમાણે કિંમત રાખે છે. અત્ર તે આગત ખાસ ધ્યાનમાં રાખી જેમ અને તેમ કિંમત ઓછી રાખવા પ્રયત્ન કર્યો છે.

‘રાષ્ટ્રીયગીત’ માં કેટલાંક કાવ્યો ચિત્રાત્મક છે. અને તેના ‘શ્લોક’ તૈયાર કરાવી ચથાર્થ ચિત્ર આપવાથી લોકોને સચોટ છાપ પાડવાની આશા હતી, પણ બોળને ઘણા વર્ષો જાય એ બયથી એ સાહસ તો હાલ પડતું મકવું પડ્યું છે. —

મૂલ તો બધું લખાણ બાલબોધી મૂલાક્ષરમાં લેવાતો દૃઢ વિચાર હતો—કેમકે તેમ થવાથી તે હિન્દના કોઈ પણ ભાગમાં ઘણી સહેલાઈથી વાંચી શકાતે અને બાલાએક્યના ઉદ્દેશને ઘણી રીતે અનુકૂળ આવતે—પણ પ્રેસની પ્રતિકૂળતાને સીધે તે વિચાર હાલ તરત તો અમલમાં આવી શક્યો નથી.

કાગળો ઘણાજ કિંમતી (આગળના ખરીદલા હોવાથી)
વાપર્યા છે પણ બાઈકીંગમાં મન પસંદ થયું નહિ તેમ છતાં કેવલ
કાવ્યના વાંચનથી જાગૃતિ થશે અને સમૂહની લાગણી આવાં કાવ્યો
તરફ ખેંચાશે તો આગળ ઉપર આશા રાખી શકાય ખરી !

દેશહિતચિંતકોએ આવાં કાર્યોમાં સહાય્ય આપવી જોઈએ એમ
ફહેવું જો કે મર્યાદાવિરુદ્ધ છે તોપણ અસ્થાન તો નથી જ !

અન્તમાં એ જ આશા કે, ગુર્જરવાયકવૃન્દ આવાં સ્વદેશ-
ભક્તિનાં કાવ્યોને ઉમંગે વધાવી લઈ, અન્ય નવીન કાવ્યોને માર્ગ
કરી આપશે. ॐ શાન્તિ ।

પ્રકાશક.

વિનય.

પ્રતિષ્ઠામાં પરિવર્તન એ તો સરિતાના પ્રવાહ જેમ તદન જ સ્વાભાવિક છે. અનન્તતામાં કાલ વલ્લો જાય છે—આથી ત્હેમાં કેટલાં પરિવર્તન સંભવે? અને તે એકરુપે નહિ પણ વિવિધરુપે! આ કર્તા અને કર્તાનું ‘રાષ્ટ્રીયગીત’ તે વિવિધરુપના નમુનાજ છે.

ઉત્સાહ અને વીર્યથી ઉછળતું હૃદય અનુકૂળ પ્રસંગને તાર્કાલિક ગ્રહણ કરી લે છે. ત્હેમાં હેતુ હોય—પણ ઉન્નતિઅર્થે તે નિઃસ્વાર્થીજ હોવો જોઈએ. સત્ય એ નિઃસ્વાર્થી હૃદયનું પોષણ છે; અને પોષણ-રુપે ત્હેનું ફક્ત પણ તેવુંજ હોય એ નિઃસંદેહ! કુદરતમાંથી હૃદય તે જ ગ્રહણ કરે છે કે જે હૃદયને આઘાત કરે છે અને આઘાત તે જ કરે છે કે જે સત્ય છે. આવી વીણામાંથી નિકળતા સ્વરો એસુર હોય એમ કેમ બને? તે તો ભિન્ન હૃદયને સત્ અને ઐક્યના તાનથી જોડે છે.

રાજ્યસત્તાના પ્રગટ બન્ધનો કેટલીક વખત સત્ય હરીકત આપતાં પણ અટકાવે છે. વીર-હૃદય આ બન્ધનો તોડે છે. બન્ધનો તોડ્યેથી વસ્તુ અસત્ય બનતી નથી. (સત્ય પ્રગટ કરવું એ શુદ્ધ હૃદયનો ધર્મ છે અને તે આવાં વીર-હૃદયો જાણે છે. સત્ય પ્રગટ કરવા તે ડરતા નથી અને તેજ ઉન્નતિમાં પરિણમે છે.)

હાસ્ય, શ્રંગાર, વીર, કરુણાદિ વિષયો ઉપર સાહિત્યમાં બહુધા

વિનય.

અનેક કાળો છે પણ દેશહીનતાં કિંવા માતૃભૂમિસ્તવનતાં કાળોની ન્યૂનતા સ્વાભાવિક દૃષ્ટિગોચર થઇ: તેમાં કિયત સંસારનોજ આ યત્ન !

‘જલ્પનાં લોભમાં થોડું પણ જોય’ એ સૂત્ર સ્મરણમાં રાખી વસ્તુસ્થિતિ મર્યાદિત રીતે જણાવી છે પણ શુભ ભાવો છેક નાશ પામ્યા નથી તેમ નાશ પામવા જેવું કર્યું પણ નથી.

યોગ્ય વા અયોગ્ય સ્થિતિમાં રાજ્યસત્તાનું પ્રાધાન્ય જણાય છે (અને હોવુંજ જોઇએ !); એટલે આવાં નિર્દોષ પુસ્તકોને પણ- પૂછેલાં અને હાલ થાય છે તેમ-કેવડ નામ ઉપરથી જ અસ્તિત્વ ભ્રષ્ટ થવાનો પ્રસંગ ન આવે એ વિચાર ઘણી વખત ઘોળાયો હતો. નિર્ણય એ થયો કે, આવી ગમ્મીર ભૂત થવા ન પામે, અને નિર્દોષને અન્યાય ન મળે, એ હેતુથી તે વિષયે આગળથી જ ખુલાસો કરી લેવો યોગ્ય લાગ્યો. નીચેનાં વાક્યો લખવાની ઘુટ લીધી છે તે એ જ હેતુથી.

પુસ્તકનું ‘રાષ્ટ્રીયગીત’ નામ આપ્યું છે તે સામિપ્રાય છે: કેમકે એમાં આવતાં ગીતો-કાવ્યો કેવડ દેશને જ અનુસરતાં છે.

રાષ્ટ્ર’ એ શબ્દથી દેશમાત્ર જનગૃત થાય છે. આવાં દેશમાત્રના ગીતોમાં દેશદ્રોહ જેવું હોય શકે જ નહિ-એ તો વદતોવ્યાધાત ! પણ કદાચિત રાજ્યદ્રોહ એવી શંકા થાય-જતાં સત્ એ રાજ્યદ્રોહ નથી પણ રાજ્યહીન છે, કેમકે તેથી નીતિને વધુ પ્રકાશ મળે છે. આમાં તો માત્ર માતૃસ્તુતિના, સ્થિતિના અને સુચનનાજ કાવ્યો છે. આથી રાજ્યસત્તા કેવડ નામ ઉપરથીજ પૂછેમાઇ જઇ આ ઉપર

નકામા હાયો ન નાંખશે એવી કર્તાની દૃઢ આશા છે. દેશહીત એ પ્રત્યેક મનુષ્યનો ધર્મ છે અને તેમાં વિદ્યત કરનાર પોતે અન્યાય કરે છે એ નીતિસિદ્ધ છે. આથી વધુ વિવેચન અહિં યોગ્ય નથી.

દેશહીત કિંવા રાજકીય વિષયો ઉપર વ્યાખ્યાન કરનાર સ્વ-અનુઓને આથી એટલું જ સૂચન કરું છું કે, આ રાષ્ટ્રીયગીત જેવાં એક એ કાવ્યો પોતાના વ્યાખ્યાન પૂર્વે પ્રસ્તાવનારુપે ગાવાથી પ્રેક્ષકવર્ગ ઉપર તેની સારી અસર થશે.

સંગીતનું આકર્ષણ વધુ છે-અને તે પણ રાગ-રાગિણીમાં યોગ્ય રીતે ગવાતાં તન્મયતા કરાવે છે. વળી ગીતો યથાર્થ પદ્યમંથ ગાવાથી તેની અસર ઘણી વખત ઉત્તમ વ્યાખ્યાનોથી પણ વિશેષ થાય છે. લખાણનો ઉદ્દેશ વાચક-હૃદયમાં કવિનો તે ભાવ જગૃત કરવો એ છે. તે જે રીતથી વિશેષ પ્રદીપ થાય છે તે સૈદ્ધી પ્રોદ ગણાય છે. સંગીત આ કામ ઘણીજ સહેલાઈથી કરી શકે છે. સમ-યાનુકૂળ રાગ તેની દૃઢ છાપ પાડે છે. પાછળ 'સંકેત' માં અર્થ ગીતોની પદ્યરચના સાથે રાગો બતાવ્યા છે તે ઉપર ધ્યાન આપવાથી કાવ્યો વિશેષ રસિક બનશે.

'સંગીતધ્વનિ' ની ટીકા તો હજી પૂરી થઈ ન હતી તેમાં આ નવું કામ નિકળ્યું અને તે પણ કાલ્ જોતાં અગત્યનું હોવાથી સત્વર પૂરું કરવું એ પ્રમણ ઇચ્છાએ ઘણા દિવસો લીધા નહિ. માત્ર એક પખવાડીઆનો વખત ફાડાડી કાર્ય પૂર્ણ કરવામાં આવ્યું એટલે આવી અગોચર ત્વરને લીધે કદાચિત્ કાળજી લેવા છતાં કંઈ ભૂલો રહેવા પામી હોય તો સુઝ વાચક સુધારી વાંચી લેશે એવી આશા છે.

વિનય.

‘રાષ્ટ્રીયગીત’ ના ધ્વનિથી જનસમૂહમાં, પ્રેમ એક્ય અને ઉત્સાહ જન્ય થશે તો દેશસેવાની કિન્નિત પાત્રતા માની કર્તા પોતાની કૃતિની સફલતા ગણશે. હરિ ઐ તત્સત્ ।

અપાડ મુદ્ર ૭, સં. ૧૯૭૮. } મસ્ત-મ.શિ.
હાસર.

ઉત્સર્ગ.

ભરત ભૂમિના તે વીર-સુતને

અરપું આ—

નવલું મહારૂં

‘ રાષ્ટ્રીયગીત ’ હું !

ત્હેને અરપું !

વિર-રુધિર જે ઉકળે દૃખી

માતૃ ભૂમિ

રુદન કરતી,

અશ્રુ સરતી.

સુખી જણાતી-દુઃખી હૃદયે,—

તોય ન ખોલે કક્ષિત સ્વરે જે—

એવી પ્યારી માતૃભૂમિના

જે હૃદયે

ઘાત લાગતા—

ત્હેને અરપું !

દુઃખી માતને જે સુખી કરવા,
કાલ ગયો તે પાછો હરવા
નિત્ય નિત્ય જે
ઉત્સુક હૃદયે,
અરણ્ય ધરે જે શૌર્ય-ક્ષેત્રમાં
પ્રાણ મૂકી,
ધર્મ ગણી—

તહેને અરપું !

નિજ દેશની ઉન્નતિ અર્થે
જે ધરતો સ્વદૂત શિરને
કાલ મુખે,
માતૃસે,—

તહેને અરપું !

ભરત ભૂમિના તે વીર-સુતને
અરપું આ—
નવલું મહારં

‘ રાષ્ટ્રીયગીત ’ હું !

સૂચી.

કાવ્ય.

પૃષ્ઠાંક.

પ્રાર્થના	...	...	...	...	...	૧
માતા માંહરી	...	...	...	...	...	૩
હિન્દુસ્થાન	...	...	...	...	...	૫
ભારતપરિસ્થિતિ	...	...	...	...	...	૮
શું તેજ માતૃભૂમિ આ ના ?	...	...	...	...	...	૧૧
તેજ હજી તું છે	...	...	...	...	...	૧૩
યાચું મા ત્હને	...	...	...	...	...	૧૫
સ્વયંસેવક	...	...	...	...	...	૧૭
યદિ તું માત મહારી છે	...	...	...	...	...	૧૮
કપુત	...	...	...	...	...	૨૦
ભારતદેવી	...	...	...	...	...	૨૨
કથશે કહિં દુઃખ આ ?	...	...	...	...	...	૨૩
મુક્તેશ હિન્દ	...	...	...	...	...	૨૫
માતૃમકિત	...	...	...	...	...	૨૭
આમન્ત્રણ	...	...	...	...	...	૩૦

કાવ્ય						પૃષ્ઠ.
લીલા	...	...	...	...	...	૩૨
શ્રીખ	...	...	...	...	...	૩૩
ઉપકાલ	...	...	...	...	...	૩૫
તુળ દેશને કાળે	...	...	...	...	...	૩૭
દિવ્ય નયન	...	...	...	...	...	૪૦
માધુર્ય	...	...	...	...	...	૪૧
એક ધરણી	...	...	...	...	...	૪૩

वसन्ततिलकावृत्त.

*आ शौर्य ने बल दोधुं विभुष शुं जोबा,
ने बुद्धि आपी दुःख मातनुं जोई रोवा?
शुं देहथी डरी जई, भीरु हुं बनुं कां!
ऊच्छेद कहाडी दुःखमूलनुं कां ठरुं ना?!

* आ श्लोक लेखकना 'देवाडना' नामना वजाता नाटकमांथी
लीये छ.

પ્રાર્થના.

જાગૃત કર ભારતભૂમિને

જાગૃત-ચિર હે !

સ્થાપિત કર પુનઃ તું એને

સ્થાપિત કર હે !

ઉન્નત કર, નિર્ભય કર,

મજ્જા કર હે !

જાગૃત કર ભારતભૂમિને

જાગૃત-ચિર હે !

અગણિત દુઃખ દૂર કરી, ફરી

સુખી કર તું હે !

સ્થાપિત કર પુનઃ તું એને

સ્થાપિત કર હે !

સુંદર કર જીવન-ભૂમિ
રસદ ફૂંને ફેલે,
સ્થાપિત કર ભરત ફરીને
સકલ સ્થલે જલે.

મણિડત કર, મણિડત કર,
મણિડત કર હે,
જીર્ણ આ મહારી ભરત-કુટીને
સુંદરતર હે !

જાગૃત કર ભરત ફરીને
જાગૃત-ચિર હે !

માતા માહરી.

સકલ જગતને સુખદાયી તું

માતા માહરી !

અરપે રસનાં

વિવિધ અધિકાં

સુદ્ધો, — વસનો,

સુગ્ધો, — અનિશેઃ

જગત-શરીરનું પોષક-બલ તું

માતા માહરી !

નીલ રાખતી તું હરિઆળી,

મેઘ ઝીણો ઝીણો વરસાવી,

જીવન-ભૂમિ,

રસદ બરી,

નવલાં કસથી:

માતા માહરી.

અખિલ જગતની દાતા-પ્રેમી

માતા માહરી !

વિકસિત કુસુમે,

રવિઘૂતિ હેમે,

હિમગિરિ હિમે,

ગંગાતીરે ખેંચતી—

નયન નયાવી,

હૃદય હસાવી—

રસમીની મમ આત્મ હારતી:

વિશ્વ-વિપિનમાં ઉપવનસમ તું

માતા માહરી !

હિન્દુસ્થાન.

અરે !   બહેકે હજી સુથેલું—
એ હિન્દુસ્થાન હમારું !

બૂની વિશ્વ-વાટિકામાં
ફૂલ એ ગુલાબનું'તું,

ખીલ્યું મધુરું ત્યારે
લાગ્યું મુદિત કેતું ?

પ્રતિ પાંખડીએ ખીલ્યા
ગુઠ વેદ-જ્ઞાનપૂર્ણ,

સ્મૃતિ ખુણે ખુણે, ને
કે રંગ વાણીના થું !

અહા !   બહેકે હજી સુથેલું—
એ હિન્દુસ્થાન હમારું !

સુગન્ધ-ઝાંખી ત્હેની
 વે'વાર-સમીર સાથે
 પડે'ચી તે પશ્ચિમે, ને
 લોભાયું મૃદ હૈયું;
 ઘેલું થયું તે હૈયું
 જે આવ્યું શોધવાને,
 “એ ફૂલ ક્યાં રહ્યું છે—
 “ચિરમસ્તી આપનારું?”

અહા !

બહેકે હજી ચુંચેલું—
 એ હિન્દુસ્થાન હમારું !

શોધ્યું, મળ્યું, ચુટ્યું ને
 લીધું તે કુર-હાથે,
 નિજ વેલીથી છુટું થી
 લાગ્યું તે જૂરવાને;

ચોપણ તે દિનથી ત્હેનું
 ખૂટ્યું અને સૂક્યું તે,

પરહસ્તે રૈ શકે ના
 જે મુક્તિ સાથ જન્મ્યું !

અહો !

બહેકે હજી ચુંચેલું—
 એ હિન્દુસ્થાન હમારું !

જાણી ન સુંટનારે
વિધિ એ સુંધવાની,

ઉકેલી પાંખડીઓ
જેવાને કાજ સુંથું;

સુંથું બહુ બહુ
સુગન્ધ તો ન જાતી—

વળગી જે રૂપ સાથે,
ના નાશ પામવાનું !

અહા ! બહેકે હજી સુંથેલું—
એ હિન્દુસ્થાન હમારું !

ભારતપરિસ્થિતિ.

ભારતમાતાની સ્થિતિ આ

પ્રભુ ! શી થઈ રે !

દીઠી ના હતી એ—

ક્યાંથી એ થઈ રે !

ભારતમાતાની સ્થિતિ આ

પ્રભુ ! શી થઈ રે !

અનુપમ રૂપથી દાન્તિ-ગૌરવ

ઝળકતું પૂર્વે મુખ-ચન્દ્ર પર,

તેહ રૂપ-લાવણ્ય રસમય

ક્યાં બધું એ ?

ભારતમાતાની સ્થિતિ આ

પ્રભુ ! શી થઈ રે !

પહેલાં હસતાં કૂત્રડાં ખરતાં,
વદને નયને પ્રેમ ઝરન્તાં;

હિમગિરિએ

રવિ સ્પર્શે

સ્મિત કરતી ટું-તેહ વધુ હવે
ના હસે રે.

ભારતમાતાની સ્થિતિ આ

પ્રભુ ! શી થઇ રે !

દેશ દેશના રડૂંગીન વસનો

પૂહેરી શોભતાં જે તુજ અડૂંગો,

કાટી જતાં તુજ વસનો, આજે

નમ્ર છે તે !

ભારતમાતાની સ્થિતિ આ

પ્રભુ ! શી થઇ રે !

દુઝંધૂલું તુજ સિન્ધ પયોધર,

જતાં નિજ તનુનો રસકમ,

પોપણ ખુટતાં બન્ધ થયાં તે

પોપતાં રે.

ભારતમાતાની સ્થિતિ આ

પ્રભુ ! શી થઇ રે !

ધુટી તુજ અલકલટ જોને !

વિવિધ દેશ દિશામાં ઉડે-

ખેંચે તે

ફાંવે એ-

બેશરમા જો ! સર્વ બન્યા છે:

કેમ સહું એ દુઃખ મા ! તહાર

આકરું રે ?

ભારતમાતાની સ્થિતિ આ

પ્રભુ ! શી થઈ રે !

શું તેજ માતૃભૂમિ આ ના ?

શું તેજ માતૃભૂમિ આ ના ? (૨)

જન્મ ધરી જ્યાં રસ-તતુ પોષ્યું

તે જન્મભૂમિ શું આ ના ? (૨)

જલવાયુ હા ! એજ ભૂમિના,

અન્ન-શોર્ય છે તેથી એના,

વીર-વીર્ય જે વ્યાપે તનમાં:—

અ્યાંથી થાય તે ખીજનાં ?

શું તેજ માતૃભૂમિ આ ના ? (૨)

શું તેજ માતૃભૂમિ આ ના ?

તન્ત્રી મૂલ જ્યાંથી વિંટાતી,

ને આ ઉરસઃ શું સન્ધાતી !

હલાવતામાં સર્વ હાલતી—

શું તેહ શુંચતી મા ના ?

ને ત્હેની ભૂમિ તે આ ના ? (૨)

શું તેજ ભરતભૂમિ આ ના ?

ને તેજ જન્મભૂમિ આ ના ?

શું તેજ માતૃભૂમિ આ ના ? (૨)

કીર્તિ જેની જગમાં ઝગડી'તી,

વેદ-ગાન જે મુખથી વદતી,

હાથ જેડી જ્યાં

દેવ ઉભા'તા—

તેહ ભૂમિ શું આ ના ?

શું તેહ પૂજ્ય ભૂમિ આ ના ?

શું તેહ દેવ્ય ભૂમિ આ ના ?

ને તેજ હિન્દ ભૂમિ આ ના ?

શું તેજ માતૃભૂમિ આ ના ? (૨)

તેજ હજી તું છે.

ભરત હો ! તેજ હજી તું છે.

જેની કુખમાં રામસમા સુત,

કૃષ્ણસમા પૂર-વીર

પાક્યા તે કુખમાં હજી પાકે

✓ તિલકસમા બલ-ધીર;

પૂર્વની મુક્ત અને આ યુક્ત

તેવીજ સન્તતિ છે:

ભરત હો !

તેજ હજી તું છે.

ન્યાં નન્મ્યાંતા બાણ, ભાસ, ને

કાલિદાસ કવિ-શિર

ત્યાં પ્રગટે હજી કવિ રવિ જો, જો !

ભેદી અન્ધતિમિર;

ના હજી થૈ તુજ કીર્તિ ઝાંખી—

તેવીજ તે ઝલકે !

ભરત હો !

તેજ હજી તું છે.

તેજ હજી તું છે.

જ્યાં આખ્યાં નિજ શિર વીરપુત્રે

માતૃ પ્રેમને કાઠ

ત્યાં ઉત્સુક છે પ્રેમી-હૃદયો

રણ મરવાને આજ.

ના હજી લેશ કથું તુજ પાણી—

ને! વધુ તે ઉછળે!

ભરત હો!

તેજ હજી તું છે.

સત્યને કાઠ મૂક્યું નિજ રાજ્ય,

ને વપુ વેચ્યું તે

પ્રતિમારૂપે ફરી ફરી આત્રે

સ્વદેશ હીત કાળે:—

નથી કાંઈ ગયું હજીયે!

ભરત હો!

તેજ હજી તું છે.

યાચું મા તહને.

યાચું મા તહને !

ધવલ કમલસમ હિમગિરિ શિખરે

સૂર્ય જ્યોતિના સ્પર્શ—હરખે

તું હજીયે

હસતી રૂઢે !

યાચું મા તહને !

શ્વેતશ્યામના મિશ્રિત જલથી

નયનરસાલસ જે વધુ બનતી

તે સરિતા—

દુઃખ હારિણી,

પાપ નિવારિણી,

સેંધીરુપ તુજ શિરપર સોહે—

એવું રૂઢેજે સુખ ગિર-સૌભાગ્યે !

યાચું દ'દને !

યાચું મા તહને.

ચરણકમલ જે ભૂમિએ સ્થાપ્યા,
ખસતી નહિ ત્યાંથી તું માતા !

શિર કદિ ના

નિચું કર મા !

વદન નિહાળી મુખી રૂઢીશું-એ

યાચું મા તહને !

યાચું એ તહને !

કર કંકણ મણિ રતને ઝણકે,

કપડ-હારે મુક્તાકલ લગકે,

લીલી સાડી હથ તુજ લતાએ

લપટી એ

વિભુએ પહેરાવી—

ત્યાગતી કદિ ના પ્રેમ-ચિન્ન એ

યાચું મા તહને !

સ્વયંસેવક.

હું તો સેવક અન્યો છું મહારી ભારતનો.
ભારતનો,
સત્ ભારતનો;
હું તો સેવક અન્યો છું
મહારી ભારતનો.

તન મન ધન મહારું મહેં ત્હારે ચરણે ધર્યું;
જીવન સૂઝી હું ત્હારી સેવા સદાય માગું—
મધુ દહાવો એ ત્હારા ઉપાસકનો.
હું તો સેવક અન્યો છું
મહારી ભારતનો.

તુજ મુક્તિસાથ મહારી મુક્તિ અન્ધાધ છે,
તુજ શાન્તિમાં શાન્તિ જો ! મહારી સમાધ છે—
'તુજ ઉન્નતિ' આદેશ જીવિતનો.
હું તો સેવક અન્યો છું
મહારી ભારતનો.

યદિ તું માત મ્હારી છે.

ન આપે સુખ તોયે શું ?

ન કાપે દુઃખ તેથી શું ?

ન શાન્તિનુય ઠેકાણું—

છતાંયે માત મ્હારી છે !

યદિ દુર્બલ તૂજે અફઝો,

નથી તે પૂર્વના રફઝો,

તુટ્યાં ફાટ્યાં બધાં વસ્ત્રો—

તથાપિ માત મ્હારી એ !

થઈ કાંતિ બધી જૂની,
રહી શ્રી તે થઈ સૂની,
છતાં તે શું ન હિન્દીની ?
ન માતા તે બીજની છે !

ધરે તે ઘેર ઘેર જો—
ધ્યાને મુક્તિ વાંછાને
રહો ના માર્ગ જ્યાં બીજો:-
ન તેથી એ અકારી છે !

અસે થે ખાલી લુંગાઈ !
છતાં પતિએ છો રંગાઈ !
અસે સુખશાન્તિ ચાલી જૈ:-
યદિ તું માત મહારી છે !

કપુત.

જે કદિ ના સુખથી વહતો,
“નમ માતૃભૂમિ યતી હિન્દ કલ્યાણ,”
ના કદિ જે સહમજ્યો મનમાં.
“નિજ માતની સાથ સ્વસુખ સુહારે;”
ના કદિ જે પુરપાર્ય કરે
દુઃખ માતનું દાગી, સુખી કરવાને;—
વ્યર્થ ધરે પુચ્છ દેહ ભીરુ
નહિ માતદુઃખે કદિ અન્તર દાજે !

જે દરબો મરવા નિજ માતની કાજ
 અહા ! ભૂમિ-ભાર નકામો;
 શા અરથે તત્તુ તે ધરતો ?—
 જીવતો-મરતો સકે એક સમાતો !
 જે ઉરમાં કદિ ના ઉછળા
 શુર-હર્મિ સ્વભારતના હીતની જો,
 ના કદિ હિન્દી, ન માનવ તે,
 નીચ રાક્ષસ સ્વાર્થપરાયણુ તે તો.

જે નિજ લેખીનિથી લખીને
 નવ હુદ્દિ સ્વદેશહીતે જણવે, ને
 માર્ગ સુયોગ્ય ન સૂચવતો
 કદિ, બીતિ ધરી મન 'મહારુ' શું થાશે ?
 તત્ત્વવિવેચન છો કરતો—
 'નથી સાક્ષર તે' મન મહારુ' બણે છે;
 સાક્ષરથી વિપરીત રહ્યો તે
 રાક્ષસ દેશહીતેજ સદાયે !

ભારતદેવી.

લ'કારુપ કમલ'પર સોહે
ચરણ પવિત્ર તહારા જોતે !
હિન્દીમહાસાગર જો, પૂજે
તહારા ચરણે ને !

કાલિન્દી-ગંગાનો સ્નેયે.
જો શોભે તુજ શિર'પર કેવો ?
હાંસ રહે તે માનસસર જો,
શિરમણિ કેવો છે ?

ગુર્જર-આલ કટિ'પર નાયે
સ્વચ્છન્દે, હાંસે—ઉદાસે;
નર્મદા નિર્મલ કેવી વૃદ્ધ છે
તુજ ઉરથી મા, જો ?

કથશે કહિં દુઃખ આ ?

કથશે કહિં દુઃખ આ ?

અરે ! ઉર-દુઃખ દારુણ હા !

જે મદમાં ઉછરી હતી,

દુઃખ ન જાણતી તે

કેમ સહે કદુ શબ્દને

પર મુખે—તુચ્છ જે—

હલી કેમ શકે એ કથા ?

કથશે કહિં દુઃખ આ ?

અરે ! ઉર-દુઃખ દારુણ હા !

જે શણગારતી પુત્રને

મણિરત્નોથી વિવિધ;

આજે દુઃખ-દિન આવતાં

કેમ માગશે મિત્ર ?

કથશે કહિં દુઃખ આ ?

કદિ માયશે ના કરુણા

કથશે કહિં દુઃખ આ ?

અરે ! ઉર-દુઃખ દારુણ હા !

પતિ જતાં સુખ સૌ ગયું,

માન ગયું વળી હાય !

દેહ અનાથ થતાં પછી

નિર્લજ કાં જગ થાય ? !

અળતી નિજ જોઈ દશાઃ—

કથશે કહિં દુઃખ આ ?

અરે ! ઉર-દુઃખ દારુણ હા !

પુત્રોમાં નહિ સંપ, ને

ના સત્તા કંઈ હાથ;

જ્યાં નિજ શિરજ દોહી ત્યાં

કરવી ક્યાં ફરીયાદ ?

સુખથી નવ દે વદવાઃ—

કથશે કહિં દુઃખ આ ?

અરે ! ઉર-દુઃખ દારુણ હા !

મુદ્દેશ હિન્દ.

જ્યાં જ્યાં નજર મહારી પડે
ત્યાં હિન્દ દેવે જૂરતું !
નિઝ ખુશ બદન મિસ્કીન થતાં
દો ચશ્મ આમે જૂરતું !

થાતાં ફના સગ લાલ-બાબો
ને ખુઝોરગી મુખ્ત હો !
હરગીઝ દેવે દિલ ત્યાં
દો ચશ્મ આમે જૂરતું !

મુદ્દેશને જ્યાદી અહા !
ગમગીનિ શાને આપવી ?
મુદ્દેશીમાં જુશીદ કરદે
દિલ નહિ રીઆયતું !

અશ્લાહનો ઇન્સાફ ના—
આ પાક હિન્દે ચે ગુન્હા ?
ના જો ગુન્હા તો જાર જાર
કાં જુલમથી એ ખૂરતું ?

ઇન ચન્દ રોઝેમેં ખીનમ
આ મુલક હિન્દે રંજઓજાર,
વો જુલમથી બોગીરદ એ
બારાન હમયુ ખૂરતું !

ફરીયાદને જરખાસ્તથી
ચે ખીઅદલ નામુદ કી ?
હિય રે'મ દિગર નીસ્ત હિન્દે—
તથી આજે ખૂરતું

માતૃભક્તિ.

જનની ! આ તહારા સડિ ગુણને
હું ક્યમ વિસરું રે ?
હું ક્યમ વિસરું રે ?
નહિ પ્રીતિ બૂલું રે !
જનની ! આ તહારા સડિ ગુણને
હું ક્યમ વિસરું રે ?

વિધ વિધ ચેષ્ટા નિશ દિન મુજને
કરી કરી ખીલવે હે, રિમતવદને !
દુઝ પાઠ મ્હોટો કર્યો એ
ક્યાં બૂલું રે ?
જનની ! આ તહારા સડિ ગુણને
હું ક્યમ વિસરું રે ?

ફૂલ ફૂલ આપી
રસથી ખીલવી,
કટિ' પર રાખી
ઝૂલવી—હીલવી

રાચી અન્તરે, રાજી કરીને;
યું બૂલું એ ?
ના, કદિના બૂલું એ !

જનની ! આ તારા સડ ગુણને
હું ક્યમ વિસરું રે ?

હિમગિરિશિખરે લઇ જઇ મુજને
તહે' ખતલાવી વિવિધ નદી, ને
ક્ષેત્ર રસાલ અન્યાં તેથી થે—

અધું સાંભરે રે !

જનની ! આ તારા સડ ગુણને
હું ક્યમ વિસરું રે ?

હુઃખહારી,
સુખદારી,
હિર ભોગવી—ખેતી !

એતું પાત્ર અમિતું તહારું

મધુરું દ્રવ્યું રે;

એ આજે દ્રવ્યું રે !

જનની ! આ તહારા સકિ ગુણને

હું ક્યમ વિસરું રે ?

‘ કરું શું ? કરું શું ! ’ ઉરમહિં થાવું;

મા ! તુજ કાજે કાય પ્રજાણું—

કહે શું કરું હું ઈષ્ટિ તુજનું ?

રંક પુત્રને કૃતાર્થ કરું તું—

યાચું હું રે !

એટલું યાચું હું રે !

જનની ! આ તહારા સકિ ગુણને

હું ક્યમ વિસરું રે ?

આમન્ત્રણ.

આસો, આસોને આજ રણજંગમાં.

આસો જીતવાને આજ,

પ્રિય માતાને કાજ,

મધુ મધુરું સ્વરાજ—

રણજંગમાં !

આસો હૃદયે ધરીને પુર આશ ને

આસો મૂકીને દેહ-ધર-પાશ ને !

નિજ માતાને માટ,

નિજ માતાને માટ,

રણ-યજ્ઞમાં !

ઉઠો, ઉઠો સધીર

હિન્દમાતાના વીર !

મુક્તિ સેવાને ચિર—

રણજંગમાં !

આજે આવ્યો છે ધટીત યોગ જો !

નહિ આવે એ ફરી ફરી રોજ જો !

ચિર—મુક્તિનો દાવ,

ચિર—મુક્તિનો દાવ,

જંગલમાં !

બર્યું જોનું રુધિર,

છે એ ત્હેનું શરીર;

પડો તે કાજ શિર—

રણજંગમાં !

લીલા.

અકળિત ગતિ જો ! પ્રભુનીજ એ છે:-
સુર્ય ઉગે કનકે પછીથી જો,
કનકે નભ શું સમાયે ?
અકળિત ગતિ જો ! પ્રભુનીજ એ છે !

અરુણ-ઉદય શશિ-અસ્તથી થાયે,
તિમિર પ્રભાથી જણાયે,
કાલ-ચક્ર ફરતું ઉઝું નીચું—
ભેદ ન કો'થી કળાયે !

અકળિત ગતિ જો ! પ્રભુનીજ એ છે !

જલસિન્ધનથી તૃપ્ત છતાયે
કદિ નવ ત્યાગે જોતે !
ના મૂલ, પુષ્પ ન, જલ-ધમ્જાને
વેણી શું સુકતી તોયે ? !
અકળિત ગતિ જો ! પ્રભુનીજ એ છે !

ભીખ.

હું કદિ ભીખથી પેટ ભરાય ?
ભારત, ના ભીખથી પેટ ભરાય ?

નીચ ને રંક સમીપ અડા જો !
હાથ ધરે શું થાય ?
ભારત, ના ભીખથી પેટ ભરાય !

ના કદિ કિર દયા ધરી હેતે,
તે શું દેશે સહાય ?
ભારત, ના ભીખથી પેટ ભરાય !

ભીખથી ઉત્તતિ ના કદિ છે થૈ;

ઉત્તતિ સાહસ-કાર્ય !

ભારત, ના ભીખથી પેટ ભરાય !

ભીખથી આપ્યું ક્યાં મૂંઝી પૂરોંયશે ?

ના વધુ દે' જ અપાયઃ—

ભારત, ના ભીખથી પેટ ભરાય !

ના દે' કોઈતું છે જ કરુંયે;

સર્વ સમાન ગણાય !

ભારત, ના ભીખથી પેટ ભરાય !

‘ માગવું ના, પણ લેવું કરી દક્ક ’

એ જ છે ઈશ્વરી ન્યાય !

ભારત, ના ભીખથી પેટ ભરાય !

ઉપકાંડ

કસુમ્બી, કસુમ્બી, કસુમ્બી રજું
હો ગયો !

આભે ને !

પીળા રેખાઓ !

ભારત નેને ભોર ભયો !

અરે !
કસુમ્બી, કસુમ્બી, કસુમ્બી રજું
હો ગયો !

જ્યોતિ આવે, જાણી બહીકે
અન્ધકાર નહાસતો ;

વાપ્રદેશે જા ! પ્રાતઃસમે
કેસરી ગળતો !

આભે ને !

પીળા રેખાઓ :

ભારત નેને ભોર ભયો !

વૃક્ષકાળે, પાંખી બોલે
કેંદ્ર મીકા સ્વરો;

નહિન મુખે, રવિ હેતે
હિમાશ્રુ લુછતો.

આભે જો !

ઝીણું પ્રકાશતો

ભારત જોતે સૂર્ય ઉગ્યો.

ત્વજ નિંદ હવે, મૂક આલસ્યને
ઉંચતો નથી આ સમો .

આજ ઉગે બાણ કનકે
આભે જપેતિ વેરતો.

ઝટ જાગને

આજ હરખે,

ભારત જોતે દિન ઉગ્યો !

કસુમ્બી, કસુમ્બી, કસુમ્બી રડે.

હો ગયો !

તુજ દેશને કાળે.

ત્યજ નીચ સ્વાર્થ કામાનો,
સજ્જ-પર્વાહને ત્યાગી,
કમર ઝાંધી કદિ તહે' શું
અહા ! તુજ દેશને કાળે !

વિદારી દુઃખ ગરીબોનાં,
દુઃખી થૈ તેહના દુઃખે,
કદિ કાધી દયા તહે' શું
અહા ! તુજ દેશને કાળે ?

તુજ દેશને કાજે !

મૃકા ઉડી સ્વાર્થ બુદ્ધિને,
ન કાં ઉર દ્રવ્ય લોભાતાં,
શ્રદ્ધિ પરમાર્થ તહે સેવ્યા
અહા ! તુજ દેશને કાજે ?

ભરુ થૈ દોષ ના લેતાં,
સદા સત્યે રહી શુરો
કર્યું સાહસ ગર્જને
અહા ! તુજ દેશને કાજે ?

નહિ અધિદારથી ખહીતાં
થઇ અન્યાયની રહામે,
વળ્યો શું ધર્મ-પત્યે તું
અહા ! તુજ દેશને કાજે ?

પ્રજાનું હિત નિજ માની,
સુખી કરવા સ્વપ્નન્ધુને,
સદા જાગૃત રહ્યો તું શું
અહા ! તુજ દેશને કાજે ?

અમલુ નિજ દેશ બંધુને

* * *

બણાગ્યા મન્ત્ર શુ સત્ય

અહા! તુજ દેશને કાજે ?

* * *

અડગ રહી સત્યની ઢાલે

ઉભો શું જુદમને ખમવા

અહા! તુજ દેશને કાજે ?

કર્તે બાંધે હિલય હાથો,

અને રૂંદે માર્ગનો બીજો,

મરણકાંડે અર્જુનના કુશ્યું

તહિં સ્વમુક્તિને કાજે ?

દિવ્ય નયન.

—૦૦:૦૦:૦૦—

જૂવે શું દુઝ્ય, ભાવિ શ્વેત
દિવ્ય નયન ?

લાગે છે આજ સૂર્ય કેમ
કનક વરણ ?

પુષ્પ ખીલે આજ ‘ભારત’ નામે,
‘વિજય’ કેકિલ ગાય સુમાને,
મન્દ મન્દ વહી ‘જય’ હુચારે
મધુર અનિલ.

જૂવે શું દુઝ્ય, ભાવિ શ્વેત
દિવ્ય નયન ?

‘ભારત ! ભારત !’ સંગીત આભે
એક દિશાથી બીજી સૂકી વાગે;
વિવિધ ઉન્નતિ-તાનથી આજે
ગાજતું લુચન :

જૂવે શું દુઝ્ય, ભાવિ શ્વેત
દિવ્ય નયન ?

માધુર્ય.

~o~

ભૂમિ એવી તું !

મધુર મધુર મહાન્ત મોદથી,
લલિત કુસુમસ્રમ મલય અનિલથી

રસદ અતિવ,
સુખમય ચિર

હિન્દ-ચરણના ઉદધિ સલિલથી

ભૂમિ એવી તું !

ધટ ધન ગગન સુનીલ'પર સોહે,
પટ પર પરમ પુનિત જલ આપે,

વરણ હરિત
મહી મદશીત;
સુખદ વરદ શી જગે

ભૂમિ એવી તું !

હિમ આલયરૂપ હિમાલય પર
સુરજ કિરણ પડતાં લાગે સડે

કનક રચિત,
નયન રસિક;—
સુખદ અધિક

સુચિ ગંગાના મન્દ પ્રવાહે:
ત્રિદિશ જલરાશિમાં નાચે

વિવિધ તરફગો,
નવ નવ રફગો,

પ્રતિબિમ્બીત નભ સુન્દર સાથે

ભૂમિ એવી તું !

એક ઇચ્છા

વ્યાપો જગદીતિ વ્યાપો !
જગો શુર-જ્યોતિ જગો !
દુઃખના જઘ સુખના દિન થાવો, થાવો !

રેલો રસ—સંપે રેલો !
ગાજો ભૂમિ વેદે ગાજો !
દ્વિષીને તે શાન્તિ-દિન સહ આવો, આવો !
નવત્રાંધન મર્જાલ મેઘે ભૂમિ છા'વો છા'વો !

ફેલો સહ-યુદ્ધિ ફેલો !
ખીલો પ્રતિ પુણ્યે ખીલો,
ભારત જય વિજય રડૂંગો—
એ છે ઉર-લ્હાવો, લ્હાવો !

સકેત

પ્રાર્થના.

દાગ્યમાં હંમેશાં વસ્તુસ્થિતિને અનુસરતો જ રાગ હોવો જોઈએ. જેમ વિનોદમાં લલિતનો ઉપયોગ અને રુદનમાં શાર્દૂલ અનિચ્છીત છે, તેમ ભાવ અને રાગમાં ભેદ થતાં કાવ્ય અરસિક બને છે એટલુંજ નહિ પણ ત્હેના ઉત્તમ ભાવો સુદ્ધાં નાશ પામે છે. એથી ઉદ્ભવે અનુકૂળ રાગની પસંદગીથી કાવ્યની ઝાંખી મીઠાસ પણ વધુ શ્રવણ-પ્રિય બને છે. આ પ્રાર્થનામાં પ્રાર્થનાને યોગ્યજ ખંગાલી જાણીતો રાગ પસંદ કરાવો છે.

કવીશ્વર રવીન્દ્રનાથ ટાગોરકૃત ‘ગીતાંજલિ’ માંના—

અન્તર મમ વિકસિત કર

અન્તરતર હે !

એ પ્રાર્થનાનો લય અહિં લીધો છે.

પૃષ્ઠ ૧. જાગૃત-ચિર=સદાકાલ જાગૃત એવા હે તું ઇશ્વર !

સ્થાપિત કર પુનઃ=પૂર્વની કીર્તિ અને બન્ધારણ જે નાશ પામ્યાં છે તે ફરી સ્થિતિમાં લાવો ! કેવી રીતે ? નીચેની બે કડીઓમાં તે બતાવ્યું છે.

પૃષ્ઠ ૨. સકલ સ્થલે જલે=જમીન અને દરીયા'પર તું એની કીર્તિ ફેલાવ; અર્થાત્ જગતમાં એને પુનઃ પ્રતિષ્ઠિત કર.

મણિડત કર=(મણ્ડન=સ્થાપન; પુષ્ટિ) સ્થાપિત કરી શોભીતી બનાવ.

જીર્ણ આ મહારી ભારત-કુટીને=જુની થઇ ખરાબ હાલતમાં આવી ગયેલી આ મહારી ભારત-ભૂમિને. રુપક અલંકાર છે.

સુન્દરતર=વિશેષ સુન્દર એવા હે ઇશ્વર!

માતા માહરી.

સ્વ. બાંકિમચન્દ્ર ચટ્ટોપાધ્યાયવિરચિત 'વન્દેમાતરમ્'માં આવેલા—

**સુજલાં, સુફલાં, મલયજશીતલાં,
શસ્યશ્યામલાં, માતરમ્ ।**

એ રાગને સહજ ઉલટાવ્યો છે, તે પણ કેવલ પહેલાં ચરણમાં જ બાંકિમના ત્રીજા ચરણને પહેલું ચરણ લઇ તે પ્રમાણે કાવ્ય ઉલટાવ્યું છે.

પૃષ્ઠ ૩. અરપે રસનાં.....માતા માહરી=ત્રિવિધ રસનાં અધિક અધિક સુદ્ધલો-ધનવાન્ય, વસનો-કપાસ કે જેમાંથી વસ્ત્રો બને છે, સુગ્ધલો-પ્રાસને ખાતર બહુવચનનો ઉપયોગ કર્યો છે તે સાક્ષરદષ્ટિને ક્ષમ્ય થશે, અનિલો-‘ ઇસ્ટર્ન એન્ડ સર્વર્ન બ્રીઝીસ ’ કે જે યોગ્ય હવાનું વાતાવરણ બીજા દેશોને પૂહોંચાડે છે. આ રીતે શરીરને ઉપ-યોગી પોષણ-તત્વો ભારત પૂરાં પાડે છે. જગતમાં શરીરનું અને ભારતમાં પોષક-બળનું આરોપણ સાબિતપ્રાય છે.

પૃષ્ઠ ૪. દાતા-પ્રેમી=પ્રેમથી દાન આપનાર.

મમ આત્મ દારતી=કેવલુક્ત કારણેને લીધે વધુ રમણીય અને રસિક બનેલી-કુદરતનું ભાન કરાવતી, રસભીની તું મહારા આત્માને દારતી.

વિશ્વ-વિપિનમાં.....માતા માહરી=સહરા જેવાં રણે અને ઉત્તર રશિયા જેવો ઉજ્જડ પ્રદેશ તથા પાસિફિકાદિ ભયંકર મહાસાગરોથી અરણ્યસભ જળાતા જંગલમાં તું એક મહારી માતા-ભારત મનોહર ઉદ્યાન જેવી જણાય છે. અત્રંકાર સ્વાભાવિક છે.

હિન્દુસ્થાન.

“ ईश्वर फक्त तुमि हो,
दुःखके मिटाने वाले !
यहो दुःखके मिटाने वाले ! ”

એ પ્રખ્યાત હિન્દી કલાકીનો રાહ લીધો છે.

હિન્દુસ્થાનની પૂર્વની સ્થિતિથી તે સાંપ્રતપ્રમયસૂત્રીનું કાવ્યમાં સંક્ષિપ્ત વર્ણન છે. સુખ્યત્વે રાજ્યકર્તા સાથેના આપણા સમ્બન્ધનું જ સૂચન છે. બીજો ભાગ પડતો મૂક્યો છે, કેમકે તેમ કરતાં કાવ્ય વધુ લાંબું થતાં રસભર્જી થવાનો ભય રહે છે.

પૃષ્ઠ ૫. ચુથેલું=પાંખડીઓ તોડી નાંખી છિન્ન ભિન્ન કર્યું છે, અને રસકલ્પ સુંવનારે લઈ લીધો કિંવા ઉડી ગયો છે એવું.

મુદિત=હર્ષિત; બાગમાં બીજા દેશો હજી ખીલ્યા ન હતા અને કેટલાક માત્ર કલીરુપે હતા ત્હેમાં તું સંપૂર્ણ ખીલેલું કૂત્ર હતું. અર્થાત્ કલા, જ્ઞાનાદિ સર્વ વિષયોમાં તે સમયે ચ્હડતું હોવાથી 'મુદિત' લાગતું.

પૃષ્ઠ ૬. વે'વારસમીર=અવહારરુપી પવનની સાથે હિન્દુસ્થાનની કીર્તિની વાર્તા પ્રાશ્નાત્મક દેશોમાં પહોંચી. મેગેસ્થિનીસ પછી વાસ્કોડી-ગામા વિગેરે કંઈક વેપાર અને જ્ઞેવાના નિમિત્તે હિન્દુસ્થાનમાં આવ્યા હતા, તેઓએ અહિંની ઝાંઝોળલાલીની વાત ત્યાં કરી. આનું પરિણામ પાછળ બતાવ્યું છે.

વેલી=હિન્દી રાજાઓની ચાલતી આવતી પરંપરારુપી વેલી.

પોષણ=વેલીથી છુટું થતાં પુષ્પનું પોષણ સ્વાભાવિકજ ખુટે છે એ સ્વભાવોક્તિનું પરિસ્થિતિમાં આરોપણ કર્યું છે.

પૃષ્ઠ ૭. વળગી જે રુપ સાથે=હિન્દુસ્થાનનું કુદરતી બંધારણ એવું છે કે ત્હેમાં સૌન્દર્ય અને રસાલતા સદા માટે રહે છે. એ આમ ચુંથવાથી નાશ પામે નહિ, કેમ કે કુદરતી બક્ષિસનો ક્ષય કોઈ કાલે થતો નથી' એ કવિની માન્યતાનું સૂચન છે.

ભારતપરિસ્થિતિ.

કામળ દીસે છે અલબેલા ત્હારી આંસમાંરે! એ રાહ.

ઉપમા ઉપમેય અને શૃંગારિક રુપદ્રાદિ અલંકારોથી સર્વ અર્જુન પૂર્ણ છે.

આખું કાંઈ ચિત્રાત્મક છે એ રસમ વાચકને વિદિત કરવું પડે એમ નથી.

પૃષ્ઠ ૮. અનુપમ રૂપથી.....ક્યાં બધુંએ ?=સર્વ રીતે શ્રીથી પૂર્ણ ભારતદેવીનું સ્વરૂપ હતું ત્યારે જે ઐશ્વર્ય ઝળકતું તે આજે નષ્ટ થયું છે. એ બધું ક્યાં છે ? એવા કુતૂહલ-પ્રશ્નથી ભાવ વિશેષ દઢ કર્યો છે.

પૃષ્ઠ ૯. હિમગિરિએ રવિસ્પરશે.....ના હસે રે=હિમાલયના શ્વેત શિખર ઉપર પડતાં રવિકિરણના પ્રકાશને કવિ ભારતદેવીના મન્દ હાસ્યરૂપે જૂલે છે; અને એવું માની લે છે કે, ત્યાં હવે વધુ પ્રકાશ પડતો નથી—કેમકે તું દુઃખી છે તેથી હસતી નથી.

દેશ દેશનાં રંડૂગીન.....નમ્ર છે તે=હિન્દુસ્થાનના જૂદા જૂદા ભાગો ત્યાંની વિવિધ પ્રકારની ખેતીવાડીથી પૂર્વે શોભતા હતા તે ફલદ્રૂપતા હાલ જતી રહી છે, તેમજ તે ભાગો ફાટી જતાં—જૂદા પડતાં ત્હારું અર્જુન નમ્ર જેવું દેખાય છે. તુલના અને અનુકરણર આતિ સૂક્ષ્મ છે.

દુઘપૂર્ણ.....પોષતાં રે=પૂર્વે શરીરમાં રસકસ વધુ હોવાથી ત્હારામાં પોષણશક્તિ અધિક હતી, પણ હાલ તે જતો રહેતાં ત્હારું પોતાનુંજ પોષણ બન્ધ થયું એટલે ત્હારા પુત્રોને તો તું ક્યાંથી જ પોષી શકે ? અર્થાત્ તેઓ હવે ભૂખે રીઝાય છે અને કષ્ટ ભોગવે છે.

પૃષ્ઠ ૧૦. છુટી તુજ અલકલટ.....આકરંરે=આટલેથી ત્હારી દુઃખદ રિથિતિ અટકી નથી પણ ત્હારા બાલ (વાળ) હવામાં આમ-તેમ ઉડે છે ત્હોને કાવે એ બીજાં રાજ્યો—પોતાની કરી લેવા—અલથી ખેંચે છે. અને ત્હારી આખરના તેઓ ભૂખ્યા આ વખતે તો તદ્દનજ બેશરમા બન્યા છે. એ ત્હારું દારુણ દુઃખ હું ત્હારો પુત્ર કેમ સહન કરી શકું ?

બેશરમા=અશ્વરનો તેમજ નીતિનો ભય ન રાખનાર, લજ્જાહીન. શું તેજ માતૃભૂમિ આ ના ?

“ શું તેજ ભરતભૂમિ આ ણ ? ” એ મથાળાથી શરુ થતા રા. રા. કે. હ. ધ્રુવના સ્વદેશહીનતા કાવ્યનો રાગ અહિં ફેરફાર સાથે લીધો છે.

તેજ હજી તું છે.

પ્રો. મણિલાલના ‘ઉત્તરરામચરિત્રમ્’ના ભાષાન્તરમાં આવતા—

हृदय हो, तेज प्रिया परहरि !

એ પદનો લય. વચ્ચે સાખીનો આંતરો આપ્યો છે.

પૂર્વ કાવ્યપ્રશ્નના પ્રતિકિતરરુપે આ કાવ્ય છે. કંઈક સૂચન, કંઈક સરખામણી અને કંઈક કવિહૃદયના ઉદ્દગારને ઉક્ત કાવ્યમાં રથાત મળ્યું છે.

પૃષ્ઠ ૧૩. પૂર્વની યુક્ત.....સન્તતિ છે=આ ત્હારા પુત્રો તો હજી તેવાજ શૌર્યવાન અને ઉન્નત છે પણ ભેદ કેવલ એટલો જ કે તેઓ સ્વતંત્ર હતા અને હાલ પરતંત્ર છે.

કવિ રવિ=કવીશ્વર રવીન્દ્રનાથ ટાગોર-કે જેની ખ્યાતિ કનક સાહિત્ય માટે દેશ દેશમાં થઈ છે.

વાક્યમાં ઉપમા સાથે સ્વભાવોક્તિનું ગુંથન છે.

પૃષ્ઠ ૧૪. અન્તિમ પરિચ્છેદમાં રાજા હરીશ્ચન્દ્રની સ્મૃતિ તાજ કરી છે અને ત્હેનું મહાત્મા ગાંધીમાં પ્રતિમારૂપે આરોપણ કર્યું છે. કવિને એ યોગ્ય લાગ્યું !

યાચું' મા ત્હને.

સ્વ. બાંકીમકૃત 'વન્દેમાતરમ્' નો સહ.

કાવ્ય ચમત્કૃતિ કવિ હૃદયને સહજ સ્પષ્ટ થશે.

પૃષ્ઠ ૧૫. શ્વેત સ્યામના.....જલ્મથી=જમુના અને ગંગાના પ્રવાહ ઐક્યથી.

નયન રસાલસ=કુદરતી-અને તે પણ વિચિત્ર અપવાદરૂપ સન્મિશ્રણથી અધિક મનોહર. શ્લોકમાં આવતા બીજા શબ્દો 'સરિતા' ના અન્યરૂપે વિશેષણો છે.

પૃષ્ઠ ૧૬. વદન નિહાળી સુખી રહીયું=ત્હાં જોઈને ગૌરવ તું હજી જાળવી રાખજો એટલે નીચું જોવાનો વખત ન આવશે.

આ રીતે ત્હાં વદન જોઈને પણ અમે સુખી રહીયું.

લીલી સાડી=ફલદ્રુપતાને લીધે ભૂમિ લીલી જણાય છે તે જાણે ઈશ્વરે ત્હને આશીર્વાદરૂપે સાડી ન પહેરાવી હોય—માટે તે પ્રેમ-ચિન્ત્નરૂપી ત્હારી રસાલતા તું ત્યાગતી ના.

સ્વયંસેવક.

રાજ હુમરી, આંતરો બિજ પ્રકારનો.

પૃષ્ઠ ૧૭. “તુજ ઉન્નતિ” આદેશ જીવિતનો=ત્હારી ઉન્નતિ કરવી અને જોવી એ જ મહારા જીવનનો ઉદ્દેશ છે.

યદિ તું માત મહારી છે.

વાંચનમાં ગઝલ જેવો રાગ જણાય છે પણ મૂલ બન્ધારણ તેવું નથી. ત્રણ લીટીઓ ચલતીમાં અને ચોથી પૂર્તિરૂપે ઉલટી થાય છે. દબ લક્ષ્મી કૃત્ય વખતના ગીતને સહજ મળતી છે.

કપુત.

છન્દ ઇન્દ્રવિજય.

પૃષ્ઠ ૨૦. શુર-ઉર્મિ=ઉંડી અને દઢ બલયુક્ત લાગણી (કે જે ભારતના હીતમાં પરિણામે.)

પૃષ્ઠ ૨૧. સાક્ષર=એ શબ્દથી બુદ્ધિની ઉત્તમતાનો પ્રતિધ્વનિ થાય છે: તો દેશમાં આવા ‘બુદ્ધિશાલી મનુષ્યો જો ઉન્નતિ-માર્ગ ન શોધી ફાડે તો તેઓની બુદ્ધિનો ત્હેના દેશને શો ઉપયોગ? આથી જ

છેલ્લી લીટીનો પ્રયોગ કરવો પડ્યો છે; અને તે ધારૂં છું કે, યોગ્ય જ હશે.
ભારતદેવી.

અંજની ગીત.

સ્વભાવોક્તિનું ઉપમામાં ગુંથન અને તે સાથે ભારતદેવીનું
આંખું વર્ણન એ કાવ્યઅર્જુન છે.

કાવ્યમાં એક મહાન દોષ છે પણ તે કવિની દૃષ્ટિથી જુદાર
રહ્યો નથી કિન્તુ તેમ કરવામાં રહેનો પોતાનો કંઈક હેતુ છે.

કથશે કહિં દુઃખ આ ?

રાગ કાલીંગડો; આંતરો સાખીનો.

પૃષ્ઠ ૨૪. નિર્લજ્જ=કોપજ નથી એમ જાણી લજ્જાહીન.

બળતી નિજ જોઇ દશા=પોતાની આવી અસહાય્ય અને દારિદ્ર
સ્થિતિ જોઇ અન્તરમાં દાઝતી હતી; કેમકે ક્યાં તો કોઇ આગળ એ
દુઃખ કહેવાય એમ ન હતું તથા તેથી ફક્ત ન હતું એવા બે
ધ્વનિ છે.

મુખથી નવ દે વદવા=શિર જ જ્યાં દ્રોહી અને શાનતન્તુઓ
નહાના મગજનો એક ભાગ રહ્યો એટલે બોલાય ક્યાંથી એ સ્થૂન-
ભાવ અને જ્યારે વસ્તુ સ્થિતિ જ એવી છે ત્યાં એ દુઃખ ક્યાં અને
કેવીરીતે દહી શકશે ?

મુદ્રલેશ હિન્દ.

રાગ ગઝલ.

ગુર્જરસાહિત્યમાં હાલ કેટલાક વખતથી ગઝલનો અતિશય પ્રચાર થયો જણાય છે. ગઝલ, કવાલી, કવાલી-ગઝલ, હક્કા-ગઝલ, ગઝલ-ભેરવી આદિ ગઝલના બિન્ન બિન્ન પ્રકારનો હાલ છિન્ન બિન્ન ઉપયોગ થાય છે. એ સાથે સામાન્ય લેખકોમાં પણ એનો એટલો બધો શોખ વધી ગયો જણાય છે કે, કાવ્યના ભેદ જાણ્યા વગર ફાવે તેમ ગઝલો ચિતરી ફૂલાડવામાં આવે છે. પરિણામ એ આવ્યું કે, ગઝલ નામ સાંભળવાની સાથે હવે લોકોને અણુગમો ઉત્પન્ન થાય છે. આ દોષનું કારણ અણુધડ લેખકોજ છે. ગઝલનું મૂળ પર્શીઅન ભાષામાં છે, એટલે કેટલાક લેખકોની માન્યતા એવી બંધાઈ ગઈ છે કે, થોડાક પર્શીઅન શબ્દોનો વગર સ્થૂળ્ય ઉપયોગ કરવાથી ગઝલ બહુ રસિક બને છે. આથી પર્શીઅન ભાષાનું અચાન તેઓને મૂર્ખ બનાવે છે. ચમન, દિલ, જીગર, ઇશ્ક, દર્દ આવા પર્શીઅન સામાન્ય શબ્દોનો ફાવે તેમ વારંવાર ઉપયોગ કરવાથી શૈલી પ્રોઠ બનતી નથી. આથી ઉલટું ગઝલને વિશેષ રસિક અને અસરકારક બનાવવાને માટે તહેને જેમ બને તેમ વિશેષ પર્શીઅન શબ્દોથી રસવી જોઈએ. ગુજરાતીનો બહુ જ ઝાંખો ઉપયોગ કરવો. ઉક્ત ગઝલમાં એ જ વિચાર પોષ્યો છે. જનસમૂહને તે રુચીકર થશે તો કવિ પોતાની આ રીતિની સફલતા માનશે.

૫૪ ૨૫. મિસ્કીનઝગરીખ; અહિં સુકું કિંવા ફિકું.

દો ચશ્મ=મે આંખે.

આખે=(આખ=પાણી) અશ્રુરૂપે.

ફના=નાશ. સખ=મધા.

હાલ-ખાખો=હાલ એટલે સ્થિતિ; ખાખ એટલે સ્વપ્ન.

પૂર્વની સ્થિતિનો નાશ થતાં તે આખે સ્વપ્નવત્ત અન્યું છે.

બુઝોરગી=મોટાઈ; એશ્વર્ય.

શુખ=(શુખ્તન=અળી જવું) નાશ પામી.

હરગીઝ=હુમેશાં; પ્રતિપક્ષ.

દર્દે દિલ=દુઃખી હૃદય.

મુકલેશ=ગરિઅ; દારિદ્ર.

ઝયાદી=વધુ. ગમગીનિ=દુઃખ; શોક.

મુકલેશીમાં=અધમતામાં.

ગુશીદ કરદે=(ગુશીદન=કેકાળવું; ખાળવું) અર્થાત્

ખાળીને.

પૃષ્ઠ ૨૬. અદલાહ=દશર. ઇન્સાફ=ન્યાય.

પાક = પવિત્ર; શુદ્ધ; નિર્દોષ.

એ ગુન્હા = શું ગુન્હો ?

ઝાર ઝાર = ખુબ; હદપાર; હદયને આદ્ર કરે તેવી રીતે.

ધન ચન્દ્ર રોઝોસે ખીનમ = કેટલાક દિવસોથી હું બેઠું છું. રંજ એ ઝાર = વિપત્તિ અને કન્દન.

વો = પરશીઅનમાં 'વાવ' એટલે 'અને' લેનો ઉચ્ચાર 'વો' પણ થાય છે.

બોગીરદ = અસ્ત. બારાન = વાદળી; મેઘ.

હમચુ = માફક; જેમ.

બરખાસ્તથી = તિલાંજલિ આપી; અમર વિલમ્બ કરી.

એ = શ્વા માટે ? ખીઅદલ = અન્યાયથી.

નાખુદ = અસ્તિત્વભ્રષ્ટ. હીચ = કંઈ પણ.

રે'મ = દયા; કિંવા દયાનો માર્ગ.

દિગર = ખીજો. નિસ્ત = નથી.

માતૃભક્તિ.

ભારતપરિસ્થિતિનો લય.

આમન્ત્રણ.

દિવિ ન્હાનાલાલકૃત 'જયા અને જયન્ત' ના—

ચાલો, ચાલો સલુણી રસ કુંજમાં !

એ કાવ્યનો રાહ.

પૃષ્ઠ ૩૦. દેહ-ધર-પાશ=દેહ અને ધરની માયા.

પૃષ્ઠ ૩૧. સધીર=(સ+ધીર) ધીરજસહ; હિમ્મત રાખી.

રુધિર=રોહી.

લીલા.

૫૬—રાગ ભેરવી.

રા. રા. કે. હ. ધ્રુવ કૃત 'મુદ્રારાક્ષસ'ના બાષાન્તરમાંથી—

બલ અતુલિતના નિલયજ જાણે,

કો કો કોક અરથસર વિધિય પ્રગટાવ્યા તમશાને:

બલ અતુલિતના નિલયજ જાણે !

એ રાહ.

કાવ્યમાં પ્રભુની અકળ ગતિનું 'ભારતને બોધરુપે સૂચન છે. વક્રોક્તિ અને વિરોધોપમાં અલંકાર છે.

કાવ્યમાં કઠિનતા વિશેષ છે પણ અહિં વધુ સ્પષ્ટ કરી શકાય એમ નથી એટલે લાચાર.

લીખ.

મૂલ રાગ હુમરી—(કાશી, ધનાશ્રી, ભેરવી) આ સિવાય અનેક રીતે ગાઇ શકાશે. પ્રો. મણિલાલકૃત 'આત્મનિમજ્જન'ના—

આંલ મર્યે શું થાય ?

હઠિલિ ! આંલ મર્યે શું થાય ?

એ કાવ્યનો ચાલુ લય.

પૃષ્ઠ ૩૪. માગવું ના, પણ લેવું કરી હક્ક=ખ્રિસ્તી ધર્મના માન્ય ગ્રંથ બાઇબલના એક સુત્રનો ઝંખો અનુવાદ. (Knock and it shall be opened unto you". *St. Matthew. 7.*)

ઉપ:કાલ.

રાગ કસુમ્બી.

પૃષ્ઠ ૩૫. કસુમ્બી=કસુમ્બાના રંગ જેવું લાલ.

ભોર ભયો=પ્રાતઃકાલ થયો.

કેસરી=સિંહ.

પૃષ્ઠ ૩૬. નલિન=કમલ; પદ્મ.

હિમાશ્રુ=હિમના ગિન્દુઓ કે જે રાતના કમલ પર ઢીંચી હોય છે તે. નિદેશ ખંડિતા વર્ણન છે.

ભાણુ કનદે=આશાના સન્મિલન અને સૂચનરુપે.

ગુજ દેશને કાળે.

રાગ કવાલી-ગઝલ.

‘ મુક્તેશ હિન્દ ’ ની ટીકામાં જણાવેલા વિવેચનનો અહિં દોષ આવે છે. ઉક્ત કાવ્યમાં પરશીઅન શબ્દની ઝંખી સુદ્ધાં નથી કારણ એજ કે, પાછળનો વિચાર બન્ધાયા પ્રવૃત્તિ આ લખાયું હતું.

પૃષ્ઠ ૩૮. ધર્મ-પન્થે=સત્ત માર્ગે. સત્ય હોય તે માટે અધિકારથી પણ ન જહીવું અને અન્યાયને અધર્મ ગણી ધર્મ માટે તે

સ્હામે થવું એ વીર પુરુષનું લક્ષણ છે. (નમસ્તિ સત્યસમો ધર્મો)

પૃષ્ઠ ૩૯. લીટી ૧૧ માં 'કુદયું'ની જગ્યાએ 'કુદયું' વાંચવું.

દિવ્ય નયન.

કવીશ્વર રવીન્દ્રનાથ ટાગોરની કાવ્ય ચમત્કૃતિ અને કુદરતગમ્ય-આરોપણનું જાંખું અનુકરણ છે. 'ગીતાંજલિ'ના સુવિખ્યાત કાવ્યમાં આવતા—

एई जे तोमार प्रेम ओगो
हृदय हरण !

એ અપ્રતિમ ખડ્ગ-લી રાગનો લય.

પૃષ્ઠ ૪૦. ભાવિ શ્વેત=ભારતનું ઉજ્જવલ ભવિષ્ય કે જે 'દિવ્ય નયન' જોઈ શકે છે.

દ્વીતીય પંક્તિ ઉપયુક્ત ભાવને પોષે છે.

માધુર્ય.

'યાસુ' માં તહેને ! ' એ કાવ્યનો રાગ.

પૃષ્ઠ ૪૨. હરિત=લીલી.

મહી=જમીન.

મદશીત=જલ-પોષણથી નિરંતર ઠંડી રહેલી.

શુચિ=પવિત્ર અહિં શ્વેત, પવિત્ર અને પૂજ્ય એ ત્રણ ભાવો. વાંચનમાં 'સુચિ' છે ત્યાં 'શુચિ' વાંચવું.

ત્રિદિશ=ત્રણ બાજુએ, દ્વીપકલ્પ હોવાથી. પૂર્વમાં ખડ્ગ. ઉપ-સાગર, દક્ષિણમાં હિન્દી મહાસાગર અને પશ્ચિમમાં અરબી સમુદ્ર.

જલરાશિ=જલ-સમૂહ; પાણીનો જથ્થો; સમુદ્ર.

એક ઇચ્છા.

ત્રિપદિકાના ગાયનનો રાહ.

પૃષ્ઠ ૪૩. જગ=જગમાં.

શુર=શૌર્યની.

ગાળે=ગર્જન ઉપરથી.

વેદે=વેદના પવિત્ર સ્તોત્રથી.

નવસાં=નવીન; હાલ છે તે નહિ.

છા'વો છા'વો=જ્વાલ જાળો !

ખાસ નોંધ.

“અત્યાર સૂધીનો કાલ અને પ્રવૃત્તિ એવાં ન હતાં કે જેમાં મહારે દ્રવ્યની જરૂર પડે અને કદાચિત્ તેમ થાય તો તેવી સાધારણ જરૂરીઆતો પૂરી પાડવાને સાધનો હતાં—તે પણ હિન્દુસ્થાનના જન-સમૂહની સ્થિતિ જેતાં ઘણા સારાં; પણ જીવનના આકસ્મિક પરિવર્તન અને તે પણ ઉન્નત અને આદર્શ જીવનને યોગ્ય, અને ભાવિ ઉચ્ચ જીવનના સુદૃઢ પાયાનું પ્રથમ ચણતરરૂપ હોવાથી તહેને અતિ-શય મજબૂત કરવાની મહારી તીવ્ર ઇચ્છાએ જરૂરીઆતો વધારી—અને તહેમાં દ્રવ્યની જરૂરીઆતને તો વિશેષ વિકાસ મળ્યો.

* * * * *

સાહિત્યનું મંગલાચરણ ‘પ્રભુભક્તિ’ થી થયું, અને સાહિત્ય-ક્ષેત્રમાં પ્રકાશવાના સહાય્યરૂપ સાધન ગુરુશ્રી થયા. તહેમનું આ પગલું ઘણું જ ઇચ્છિત હતું; પણ ભવિષ્યની સારી આશાઓ હું તહે-મની પાસેથી રાખી શક્યો નહિ. જે કે.....

ધીરે ધીરે સાહિત્યમાં વિશેષ આગળ વધતાં મહત્તે સદગ્રે જણાયું કે, વિદ્વતા અને દ્રવ્યનો વિરોધ અનાદિથી મનાયો એ ખોટું નથી.

કવીશ્વર ટાગોર જેવા અપારાદો અને તહેની સહામે આર્જુન-કર્તવ્ય ગોદડસમીથ જેવાનાં દષ્ટાંતો માત્ર એટલું જ પુરવાર કરવાને બસ થયાં કે, વિદ્વાનોની એક બાબુની પ્રવૃત્તિ તહેમને હંમેશાં દ્રવ્યની તંગીમાં લાવી મૂકે છે; અને કોઇ કોઇ વખતે તો એટલી બધી હદ આવી જાય છે કે, જીવનને સમય માનનાર હૃદયો પણ તહેનાથી કંટાળે છે. આના ઝાંખા અનુભવો મદને વાણી વખત થયા, પણ...”

“સ્વચરિત્ર.”

કર્તાનાં પુસ્તકો.

૧. પ્રભુભક્તિ. (અધ્યાત્મિક ગ્રન્થ.)

૨. હૃદયપુષ્પાંજલિ. (કાવ્ય.)

૩. ગીતાંજલિ. (મૂલ અંગાલીનું ભાષાન્તર.)

૪. રાષ્ટ્રીયગીત.

હવે પછી બહાર પડશે.

સંગીતધ્વનિ. (પૂર્વાર્ધ, ભાગ-૧. કાવ્ય.)

પ્રેમ-વીણા. (કવિ રવીન્દ્રનાથના સ્વેચ્છા જેવાં
અનુકરણરૂપ કાવ્યોનો સમહ)

સોલ એન્ટ્સ:—

જીવનલાલ અમરશી મહેતા.

પીરમશાહ રોડ—અમદાવાદ.

ગીતાંજલિ

નું

પદ્યાત્મક ભાષાન્તર.

કર્તાનું આગળ ખૂદાર પડેલું ‘ગીતાંજલિ’નું ભાષાન્તર ગદ્યપદ્યાત્મક છે-તહેમાં માત્ર દશ કાવ્યો જ નમુનારુપે આપ્યાં હતાં. આ હમણાં નવાં તૈયાર થયેલાં ભાષાન્તરમાં કવિના મૂલ ખંગાલી રાગોજ ચાલુ રાખ્યા છે, અને કાવ્યોમાં કેટલાંક નવાં ઉમેર્યાં છે. પૃષ્ઠ ૧૫૦ થી ઉપર થશે. ગુજરાતના જાણીતા ‘બુકસેલરો’, ‘પબ્લીશરો’ તેમજ સાહિત્યને ઉત્તેજન આપનાર કોઈ દ્રવ્યવાન માણસને આ પુસ્તક પોતાના તરફથી ખૂદાર પાડવા ઇચ્છા હોય તો તેણે સત્તર વધુ ખુલાશા માટે નીચેને શીરનામે પત્ર વ્યવહાર કરવો.

મણિભાઈ હરિભાઈ દેશાઈ.

હાલર-વાયા વલસાડ.

